

ARTS EQUAL

**Taiteet, tasa-arvo ja hyvinvointi:
Katsaus kansainväliseen tutkimukseen**

Kokos -julkaisu 2/2016

© 2016 ArtsEqual-konsortio ja kirjoittajat

ArtsEqual on Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama hanke (projektinumero 293199/2015).

Helsinki: ArtsEqual, Taideyliopisto

2. painos

ISBN 978-952-6670-97-3

ISSN 1799-2818

Rahoittaja

Taiteet, tasa-arvo ja hyvinvointi: Katsaus kansainväliseen tutkimukseen

*Westerlund Heidi, Lehikoinen Kai, Anttila Eeva, Houni Pia, Karttunen Sari, Väkevää Lauri,
Furu Patrick, Heimonen Marja, Jansson Satu-Mari, Juntunen Marja-Leena, Kantonen Lea,
Laes Tuulikki, Laitinen Liisa, Laukkanen Anu ja Pässilä Anne*

Tämä raportti käsittelee Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittaman The Arts as Public Service: Strategic Steps towards Equality (ArtsEqual) -tutkimushankkeen taustaa ja perusteita erityisesti kansainvälisestä näkökulmasta. Miksi ArtsEqual-hanketta tarvitaan Suomessa? Mitä perusteita on esitetty kansainvälisissä poliittisissa ja hallinnollisissa toimenpidesuosituksissa ja tutkimuskirjallisuudessa? Hankkeessa kysymme: Voisiko taiteen ymmärtää laajemmin julkisena palveluna, jossa tasa-arvo on lähtökohtana? Mitkä mekanismit luovat epätasa-arvoa taiteen ja taidekasvatuksen palveluissa? Millaisia taiteen ja taidekasvatuksen palveluja suomalaisen yhteiskunnan tulisi kehittää tasa-arvon, osallisuuden ja hyvinvoinnin lisäämiseksi?

Taiteen ja taidekasvatuksen yhteiskunnallinen merkitys kansainvälisissä toimenpidesuosituksissa

Kansainvälisten järjestöjen raporteissa taiteen rooli ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja hyvinvoinnissa on noussut keskeiseen asemaan. Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO on korostanut taidekasvatuksen merkitystä, kun pyritään ratkaisemaan nykypäivän sosiaalisia ja kulttuurisia haasteita. Taidekasvatuksen periaatteita ja käytäntöjä suositellaan niin lapsille ja nuorille kuin kaikenikäisille elinikäisen oppimisen yhtenä muotona. Keskeisissä dokumenteissa taiteet nähdään yhteiskunnan ydinalueena, jossa oppimista tapahtuu sekä taiteessa ja taideita varten että taiteen kautta. Toisin sanoen taide toimii itsenäisesti mutta myös laajemmin oppimisen mahdollistajana. Taiteen monialaisten ja -kulttuuristen näkökulmien ajatellaan muun muassa edistävän identiteetin rakentumista, kulttuurienvälisyyttä, hyvää kansalaisuutta ja rauhankasvatusta, joka on kestävä tulevaisuuden edellytys.¹

Yhä enemmän taide liitetään koulutuksen lisäksi myös terveyteen, hyvinvointiin ja sosiaaliseen vahvistamiseen. Maailman terveysjärjestö WHO on jo yli viisikymmentä vuotta sitten todennut terveyden olevan täydellistä fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia eikä vain sairauden tai heikkouden puutetta.² Nykyään tunnustetaan myös yleisesti, että terveys ja hyvinvointi muodostuvat lukuisista toisiinsa vaikuttavista tekijöistä.³ Tietoisuus hyvinvointitutkimuksesta ja OECD:n (2013) ohjeistus subjektiivisen hyvinvoinnin mittaamisesta ovat saaneet lähes kaikki OECD-maat tarkastelemaan ihmisten kokemaa onnellisuutta osana parempaa elämää edistäviä kansallisia ja paikallisia toimenpidesuosituksia.⁴ Sosiaalinen osallisuus syrjäytymisen vastakohtana onkin 1990-luvun puolivälistä asti ollut osa Euroopan unionin hyvinvointipolitiikkaa.⁵ *Taiteisiin osallistuminen* nähdään osana terveyttä ja hyvinvointia vahvistavaa sosiaalista osallistumista, jota kohtaan kiinnostus on kasvanut, kun työttömyys, kan-

¹ Ks. mm. UNESCO (2010) ja UNESCO (2006).

² World Health Organization (1946).

³ Hyvinvoinnin eri määritelmistä ks. Vesan & Bizzotto (2011).

⁴ Helliwell, Layard & Sachs (2015).

⁵ Virolainen (2015, 20). Ks. myös Belfiore (2002, 92-93).

sainvälinen muutto ja taloushaasteet ovat lisääntyneet. Laajentuneessa hyvinvointiajattelussa taiteet nähdään yhä useammin osana sosiaali- ja terveystalvveluja.⁶

Taide ja tasa-arvo

ArtsEqual-hanke tarkastelee taiteen yhteiskunnallista merkitystä ja vaikutuksia nimenomaan tasa-arvon ja tasa-arvoisen osallisuuden näkökulmista. Kansainvälisissä tutkimuksissa tasa-arvoa, sosiaalisten erojen moninaisuutta ja erojen kategorioita on tarkasteltu hyödyn-tämällä normikriittisiä teorioita, jotka mahdollistavat sen, että sosiaaliin käytäntöihin sisältyviä eriarvoisuutta synnyttäviä mekanismeja voidaan analysoida ja syrji-vät rakenteet tunnistaa.⁷ Intersektionaalisuus tarkoittaa sitä, että yksilön elämään ja esimerkiksi syrjinnän koke-mukseen vaikuttavat muutkin erot kuin sukupuoli, ku-ten esimerkiksi luokka, etnisyys, toimintakyky, uskonto ja seksuaalisuus. Intersektionaalisessa tutkimuksessa ei tarkastella esimerkiksi vain sukupuolen merkitystä, vaan sitä, miten luokka tai seksuaalisuus kytkeytyy su-kupuoleen. Tutkimus voi paljastaa ja huomioda myös esimerkiksi naisten välisiä eroja: kaikki naiset eivät koe samanlaista syrjintää sukupuolensa vuoksi, vaan eroja on syytä tarkastella hienosyisemmin huomioiden sa-malla esimerkiksi toimintakyvyn ja etnisyyden merki-tystä. Tämä puolestaan mahdollistaa palvelujen parem-man suunnittelun ja suuntaamisen siten, että yhteiskun-nan sosiokulttuurinen moninaisuus on huomioitu.⁸

Jo suomen kielen termi taide liitetään usein eli-tismiin ja tiettyihin sosiokulttuurisiin konteksteihin. Useissa kansainvälisissä tutkimuksissa taiteellinen toi-minta ja taidekasvatus nähdään kuitenkin sosiaalisina ja kriittisinä käytäntöinä, joiden avulla on mahdollista paitsi tehdä näkyväksi sosiaalisten erojen rakentumi-nen yhteiskunnassa myös yhtä lailla *edistää* sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja yhdenvertaista osallistumista.⁹ Teatteritutkimuksen ja draamakasvatuksen aloilla on tutkittu muun muassa, miten teatteri strategisena pe-dagogisena välineenä voi vähentää ennakkoluuloja, negatiivisia asenteita, stereotypioita ja sosiaalisia stig-moja. Vaikutusten nähdään liittyvän siihen, että teatteri tarjoaa tarkasteluun useita näkökulmia, on katalysaatto-ri keskustelulle ja toimii myös tunteiden kautta.¹⁰ Esittä-vän taiteen tutkimuksen ja taidekasvatuksen aloilla on puolestaan selvitetty vammaistutkimuksen sekä crip- ja queer-teorioiden näkökulmista, miten esimerkiksi käsi-

tyksemme vammaisuudesta näkyy taiteen ja taidekas-vatuksen alakohtaisissa käytännöissä. Normikriittiset viitekehykset antavat mahdollisuuden tarkastella tai-detta sosiaalisina käytäntöinä osana laajempaa yhteis-kunnallista kontekstia huomioiden myös sen, miten käytännöt ylläpitävät eroja.¹¹ Normikriittisessä musiik-kikasvatuksessa ja tanssitutkimuksessa vammaisuutta on mm. lähestytty diskursiivisena rakenteena ja sosiaa-lisesti (uudelleen) neuvoteltavana asiana.¹²

Tutkijat huomioivat kuitenkin myös sen, että taide ei automaattisesti ole syrjimätöntä, vaan se voi tahat-tomasti vahvistaa poissulkevia käytänteitä esimerkiksi taiteelliseen lahjakkuuteen, kehoon tai sukupuoleen liit-tyvien käsitystemme kautta.¹³ Monet korostavatkin nä-kymättömiin jäävien normatiivisten käytäntöjen tutkimi-sen merkitystä pyrittäessä tasa-arvoon.¹⁴ Tämä taiteen ja taidekasvatuksen osallistaviin ja toisaalta mahdollisiin poissulkeviin epätasa-arvoisiin käytäntöihin liittyvä pa-radoksi on ArtsEqual-hankkeessa keskeinen. Kysymme, *millä tavoin eroja tunnistetaan, puretaan tai ylitetään suomalaisen yhteiskunnan taidetoiminnassa ja mikä on taiteen erityisluonne tasa-arvoisemman ja yhdenvertai-semman yhteiskunnan luomisessa*. Keskeistä on kehit-tää ja vakiinnuttaa käsitteistöä, joka mahdollistaa erojen tutkimisen osana luonnollista ihmisyyden ja ruumiilli-suuksien variaatiota myös tätä moninaisuutta arvostaen. Tärkeää on myös tarkastella tapoja, joilla eroja ja (epä) tasa-arvoa tuotetaan ja ylläpidetään kielenkäytössä ja taiteen ja taidekasvatuksen diskursseissa.¹⁵

Mitä tiedetään eriarvoistumisen mekanismeista taidekasvatuksessa?

Suomessa taidekasvatus voidaan paikantaa yleissi-vistävään kouluun, taiteen perusopetukseen, varhais-kasvatukseen, vapaan sivistyksen puitteissa tehtävään taidekasvatustyöhön ja muuhun harrastustoimintaan. ArtsEqual-hanke keskittyy näistä erityisesti yleissivi-tävään taidekasvatuksen ja taiteen perusopetukseen. Taiteen perusopetus voidaan määritellä pääasiassa koulun opetussuunnitelman ulkopuolella tapahtuvak-si tavoitteelliseksi, ensisijaisesti lapsille ja nuorille jär-jestettäväksi eri taiteenalojen opetukseksi, joka antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua tai-teenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen.

6 State of the Field Committee (2009).

7 Ks. esim. Adams (2014); Penketh (2014a); Penketh (2014b).

8 Crenshaw (1989); Lutz, ym. (2011).

9 Esim. Penketh, (2014a); Cahill (2012); Preston (2011); Iverson & Seher (2014).

10 Esim. Iverson & Seher (2014); Bowles, Nadon & Rauch (2013).

11 Esim. Farrier & McNamara (2013); Hughes (2013); Jackson (2011).

12 Koppers (2000); Koppers (2007); Penketh (2014a); Penketh (2014b); Laes & Schmidt (painossa).

13 Esim. Lubet (2014); Koppers (2000); Holdsworth (2013); Laes & Schmidt (painossa).

14 Esim. Koppers (2000); Koppers (2007); Penketh (2014); Conroy (2012); Rydström (2012).

15 Esim. Penketh (2014).

Taiteen perusopetus on koulutusmuotona suomalainen ilmiö, joka rinnastuu vain osin skandinaaviin ”kulttuurikouluihin” tai muissa maissa järjestettävään koulujen ulkopuoliseen taidekasvatukseen (community art education, out-of-school art education, extracurricular art education).¹⁶ Tästä syystä järjestelmään on kohdistunut lähinnä suomalaista tutkimusta. Kansainvälinen tutkimus tarjoaa kuitenkin heijastuspintaa suomalaisen taiteen perusopetuksen, samoin kuin koulujen taidekasvatuksen kehittämislle aiempaa inklusiivisempaan, tasa-arvoisempaan ja yhdenvertaisempaan suuntaan.

Viimeaikaisten selvitysten mukaan perheen sosioekonominen tausta jakaa lapset ja nuoret jo ennen kouluikää eriarvoiseen asemaan niin yleisissä oppimisvalmiuksissa ja koulumenestyksessä kuin koulun ulkopuolisessa harrastustoiminnassa, mukaan lukien taideharrastukset. Lasten ja nuorten mahdollisuudet toteuttaa omaa potentiaaliaan ovat siis pitkälle sidoksissa mm. perheen koulutus- ja tulotasoon. Esimerkiksi tuoreen brittitutkimuksen mukaan matalan tulotason perheiden lapsilla on muita pienempi todennäköisyys osallistua taideharrastuksiin ja päästä osalliseksi julkisesta kulttuuritarjonnasta.¹⁷ Vastaavasti hiljattain julkaistu yhdysvaltalainen tutkimus varoittaa kasvavasta mahdollisuuksien kuilusta, joka on viime vuosikymmeninä kaventanut pienituloisten perheiden lasten mahdollisuuksia edetä elämässään ja saada oma lahjakkuutensa yhteiskunnan hyödyksi.¹⁸ Lahjakkuuden kehittymiseen (talent development) liittyvät tutkimukset toteavat saman yhteyden perheen tulotason ja lahjakkuuspotentiaalin todentumisen välillä.¹⁹

Tutkimukset antavat kuitenkin viitettä siihen, että koululla on mahdollisuus katkaista eriarvoistumisen kierre. Yhdysvaltalainen 12-vuotinen pitkittäistutkimus yli 12 000 koululaisesta osoitti, että intensiivinen osallistuminen koulun taideopetukseen on yhteydessä esimerkiksi myöhemmän koulutukseen hakeutumisen, vapaaehtoistoimintaan osallistumisen ja poliittisen aktiivisuuden kanssa. Tutkimus selvitti, tuottaako nimenomaan taide nämä positiiviset vaikutukset vai voisiko aktiivinen harrastuneisuus esimerkiksi urheilussa toimia samoin. Laaja tilastollinen analyysi osoitti, että vaikka myös urheilulla on positiivisia vaikutuksia, nimenomaan kaikille oppilaille tarjottava taideopetus avaa heikoistakin lähtökohdista tuleville oppilaille paremmat mahdollisuudet menestykseen ja aktiiviseen elämään.²⁰

Kansainväliset tutkimukset osoittavat edelleen, että koulun ulkopuolinen taidekasvatus yhtäältä tukee koulun sivistystehtävää, toisaalta luo mahdollisuuksia sellaiseen taiteen piirissä tapahtuvaan oppimiseen, jota yleissivistävä koulutus ei tarjoa. Taiteelle hahmotuu tutkimuksissa laaja-alainen vaikutuskenttä paitsi hyvinvoinnin myös elinikäisen oppimisen ja kriittisen sosiaalisen ja kulttuurisen tietoisuuden kehittämisen ulottuvuuksilla.²¹ Suomalainen taiteen perusopetuksen järjestelmä toimii julkisen sääntelyn ja rahoituksen alaisena, mikä luo sille erityisiä tasa-arvoon ja saavutettavuuteen kohdistuvia odotuksia. Taiteen perusopetuksen kysynnässä, tarjonnassa ja saavutettavuudessa on aiempien selvitysten mukaan oppilaiden sosioekonomiseen asemaan, sukupuoleen, ikään, opiskeltavaan taiteen alaan sekä opiskelijan asuinalueeseen liittyviä eroja.²²

Julkista sääntelyä koskevat näkökulmat liittyvät taiteen perusopetuksen oikeutusdiskurssia käsittelevään tutkimukseen. Oikeutusdiskurssilla tarkoitetaan tässä sitä keskustelua, jolla pyritään perustelemaan jonkin yhteiskunnan toiminnon tai instituution olemassaolo ja tarpeellisuus. Millä argumenteilla taiteen perusopetusta puolustetaan julkisessa keskustelussa ja kenellä on oikeus osallistua tähän keskusteluun? Aiemmat tutkimukset viitoittavat tietä kokonaisvaltaiselle tarkastelulle, jossa huomioidaan, miten hallitsevien ryhmien poliittiset aatejärjestelmät määrittävät taiteen perusopetusta taide- ja kulttuurikentässä.²³ Esimerkiksi taiteen perusopetusta koskeva oikeutusdiskurssiin kohdistuva tutkimus auttaa ymmärtämään ohjelmajulistusten, selvitysten ja tutkimusten ankkuroitumista laajempaan yhteiskunnallis-poliittiseen keskusteluun ja luo lähtökoh-
tia ArtsEqual-hankkeessa kehitettävälle interventioille ja institutionaaliselle kehittämistyölle. Keskeiseksi nousevat taiteen perusopetuksen oppilaitosten toimintaa normittava ohjausjärjestelmä ja sen taustalla toimivat diskursiiviset ilmentymät erityisesti oppilaitosten johtajien ja päätöksentekijöiden näkökulmasta. Hanke nostaa esiin myös vaihtoehtoisia tapoja jäsentää taiteen perusopetuksen tehtävää ja toteutusmalleja nykypäivän suomalaisessa yhteiskunnassa.

On huomionarvoista, että aiemmin mainittu UNESCO:n suositus taidekasvatuksesta elinikäisenä prosessina perustuu myös tutkimukseen. Tutkimukset osoittavat, että oppiminen ja kehittyminen on iästä riippumatta mahdollista myös taidollisissa asioissa, kuten laulussa, ja että mm. musiikin oppimisella on myönteisiä vaikutuksia elämän eri osa-alueille.²⁴ Myöhäisiän

16 Heimonen (2002); myös esim. Marner & Örtengren (2003); Holmberg (2010); Lindgren (2014).

17 The Warwick Commission on the Future of Cultural Value (2015, 15).

18 Putnam (2015).

19 Esim. Sanchez, Aujla & Nordin-Bates (2012).

20 Catterall (2009).

21 Esim. Bamford (2006); Winner, Glodstein & Vincent-Lancrin (2013).

22 Esim. Koramo (2008); Tiainen (2012); Aluehallintovirasto (2012).

23 Väkevä (2015).

24 Laes (2014).

musiikkikasvatus onkin vakiintumassa ammatillista syventymistä vaativaksi musiikkikasvatuksen alalajiksi.²⁵ ArtsEqual-hankkeen eräänä tavoitteena on laajentaa ja vakiinnuttaa myöhäisikäisten oppijoiden näkökulma osaksi taiteen perusopetusta.

Taiteen yhteys oppimisvalmiuksiin, kouluviihtyvyyteen ja oppimistuloksiin

Ymmärrys siitä, miten taiteen moniulotteiset vaikutukset syntyvät, on lisääntynyt erityisesti musiikkiin liittyvän viimeaikaisen aivotutkimuksen myötä. Musiikillisella toiminnalla on osoitettu olevan myönteistä vaikutusta kognitiivisiin taitoihin, keskittymiskykyyn, tarkkaavaisuuteen, muistiin, motoristen taitojen oppimiseen, kielelliseen kehitykseen, sosiaalisiin taitoihin ja luovaan ajatteluun. On osoitettu, että musiikillinen harjaantuminen kouluiässä edesauttaa esimerkiksi puheäänissä tapahtuvien muutoksien havaitsemista edistämällä näin erityisesti vieraiden kielten oppimista. Aivotutkimus on edelleen osoittanut, että sekä musiikki että liike vaikuttavat ihmisen toimintaan monella tavalla ja tasolla.²⁶ Musiikin ja liikkeen yhdistämisessä ihmisen aistit, toiminta, tunteet ja ajattelu ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa, minkä seurauksena toiminnan vaikutukset ulottuvat laajasti oppimisen ja toimijuuden eri alueille.

Taustalla on ajatus, että taidekokemukset ja taiteellinen toiminta muuttavat hermostollisia ketjuja ja neuronien laukeamisen malleja eli tuottavat muutosta ja oppimista ilman tietoista ponnistelua. Tiedostamattoman hermostollisen toiminnan väitetään olevan taiteen kasvatuksellisen voiman merkittävä taustatekijä.²⁷ Ihmisen kokemusympäristön laadulla mm. esteettisessä kokemuksessa näyttäisi olevan näin ollen suuri merkitys aivojen toiminnalle ja kognitiiviselle prosessoinnille. Laadullisen tutkimuksen avulla onkin voitu tavoittaa ymmärrystä lasten ja nuorten taidekokemusten luonteesta. Esimerkiksi tanssin alalla noin 600 lapselta ja nuorelta kerätystä aineistosta nousivat keskeiseksi jännityksen, ilon, rauhan, vapauden, lentämisen ja virtauksen kokemukset monen muun voimakkaan tai merkityksellisen kokemuksen ohella.²⁸

*Critical Evidence: How the arts benefit student achievement*²⁹ -teos esittelee taidekasvatuksen yhteyksiä oppilaiden koulumenestykseen 62 taidekasvatuksen (musiikki, kuvataide, teatteri ja tanssi) vaikutuksia koskevan tutkimuksen pohjalta.³⁰ Selvityksen mukaan tanssilla näyttäisi olevan erityinen yhteys luovan ja kriittisen ajattelun kehittymiseen. Koska aivotutkimus on tuonut esiin myös musiikin luovuutta vahvistavan vaikutuksen, näyttäisi ilmeiseltä, että tanssi ja improvisointi liikkuen tai musisoiden edistävät luovuuden kehittymistä.³¹ Niin ikään puheen ja liikkeen tuottamisella on aivojen rakenteeseen liittyvä yhteys, joka osaltaan selittää liikkumisen vaikutusta kielelliseen kehitykseen.³² Aiemman tutkimuksen perusteella musiikilla näyttäisi olevan laajoja vaikutuksia kognitiivisiin prosesseihin ja toisaalta tanssilla yhteys ajattelun sujuvuuteen ja virtaavuuteen. On vielä epäselvää, miten tämä vaikutus syntyy tanssissa ja miten nämä vaikutukset ovat yhteydessä koettuihin vaikutuksiin. Tanssin on kuitenkin todettu parantavan ikääntyneiden ihmisten ja erityisesti dementiaa kärsivien vanhusten kognitiivista toimintakykyä tai hyvinvointia.³³ Näistä ja monista muista lupaavista tutkimustuloksista huolimatta tanssin ja eri taiteiden yhteys oppimisvalmiuksiin ja kognitiivisiin toimintoihin kaipaa lisätutkimusta. Esimerkiksi tanssin merkitystä oppimisvalmiuksien ja hyvinvoinnin näkökulmista ei ole tutkittu riittävästi, mikä puolestaan ylläpitää tanssin marginaalista osuutta koulujen opetussuunnitelmissa. Tanssin suhteen voidaan jossain määrin tukeutua tutkimuksiin liikunnan yhteydestä koulumenestykseen ja oppimisvalmiuksiin. Lisätty liikunta ei tutkimusten mukaan ainakaan heikennä koulumenestystä tai oppimisvalmiuksia, vaikka liikuntaan käytetty aika vähentäisikin muuta kouluopetusta. Myöskään oppitunteihin sisällytetty liikunta ei tutkimusten mukaan ainakaan heikennä oppimistuloksia. On oletettavaa, että tanssilla ja muilla taiteilla on liikunnan tapaan välittömiä ja välillisiä vaikutuksia.³⁴

Kaiken kaikkiaan raportit taidekasvatuksesta ja sen vaikutuksista oppimisvalmiuksiin ja hyvinvointiin ovat yleensä myönteisiä ja rohkaisevia, joskin tutkimuksissa yleensä lähtökohtaisesti oletetaan löydettävän positiivisia vaikutuksia. Vaikutukset voidaan myös laajalti selittää viimeaikaiseen kognitiotieteeseen ja aivotutkimukseen nojautuen. Ongelmana on, että harvassa tutkimuksessa kuvataan tarkasti tutkimukseen liittyvän taideopetuksen kulkua ja sisältöä tai pedagogi-

25 Esim. Creech, Hallam, McQueen & Varvarigou (2013); Creech, Hallam, Gaunt, Pincas, McQueen & Varvarigou (2013); Creech, Hallam, Varvarigou & McQueen (2014).

26 Bastian (2000); Huotilainen & Putkonen (2008); Jentschke & Koelsch (2009); Särkämö & Huotilainen (2012); Trainor & Corregia (2010).

27 Catterall (2009, 141).

28 Bond & Stinson (2000); Bond & Stinson (2007).

29 Ruppert (2006).

30 Deasy (2002).

31 Gibson, Foley & Park (2009); Burnard (2012).

32 Hanna (2008).

33 Kattenstroth ym. (2010); Ravelin (2008); Verghese ym. (2003).

34 Syväoja ym. (2012).

sia lähestymistapoja. Esimerkiksi musiikin vaikutuksia tarkastellaan huomioimatta musiikillisen toiminnan monimuotoisuutta. Tutkimuksista ei selviä, *millaisin edellytyksin* taiteellinen toiminta on kokemuksellisesti merkityksellistä ja *mihin mahdolliset eheyttävät ja merkitykselliset kokemukset perustuvat*. Mikä siis on taiteen tuoma erityisyys, joka oletettavasti tuottaa myönteisiä vaikutuksia, esimerkiksi koettua hyvinvointia tai ulkoisin mittarein todennettavaa vaikutusta? Tarvitaan näin ollen myös tutkimusta, joka tarkastelee kriittisesti *taidekasvatuksen toteuttamiseen ja järjestämiseen liittyviä ongelmia, kuten eriarvoistumista, valikointia ja muita mahdollisia alistavia käytäntöjä*. Niin ikään tarvitaan ratkaisukeskeistä tutkimusta ja toimenpidesuosituksia siitä, miten laadullisesti hyvät taidekokemukset voidaan tuoda jokaisen kasvavan lapsen ja nuoren ulottuville, riippumatta perheen tulotasosta, kotipaikasta, kulttuuritaustasta tai sukupuolesta. Ratkaisut liittyvät olennaisesti mm. peruskoulun uuden opetussuunnitelman jalkauttamiseen, opettajan perus- ja täydennyskoulutukseen sekä eri toimijoiden (esim. peruskoulu ja taiteen perusopetus) välisen yhteistyön kehittämiseen. ArtsEqual pyrkii tuottamaan osaltaan ratkaisuja näihin ongelmiin.

Taiteilijuus sosiaalisen taiteen hankkeissa

Taiteen, hyvinvoinnin ja tasa-arvoisen osallisuuden yhteistarkastelu näkyy nykypäivän taidealan keskusteluissa, joissa puhe yhteisöllisyydestä on yleistymässä. Tutkijat puhuvat muun muassa yhteisötaiteesta eli taiteesta, jossa taiteilijat toimivat yhteistyössä erilaisten ryhmien kanssa. Yhteisötaide jakaantuu kansainvälisesti useisiin suuntauksiin, jotka vaihtelevat esteettisiltä, eettisiltä ja poliittisilta painotuksiltaan. Paradigmojen kesken on 1990-luvulta lähtien käyty kiivastakin keskustelua yhteisötaiteen määrittelystä, merkityksestä ja tavoitteista.³⁵ Tunnetuimpiin suuntauksiin kuuluvat yhtäältä niin sanottu relationaalinen estetiikka³⁶, jonka sosiaalisten vaikutusten on kuitenkin kritisoitu olevan väliaikaisia ja näennäisiä, sekä toisaalta yhteisön ristiriitoja paljastava antagonistinen taide.³⁷ Dialogisen estetiikan kannattajat puolestaan tähdentävät taiteilijan ja paikallisyhteisön pitkäaikaista yhteistyötä poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi.³⁸ Paikkasidonnan taiteen tutkijat kyseenalaistavat oletuksen yhtenäisistä yhteisöistä ja painottavat väliaikaisten yhteisöjen merkitystä.³⁹ Tutkijat korostavatkin yhteisötaiteilijoiden, taidelaitosten ja

poliittisen järjestelmän välisiä suhteita.⁴⁰ Voidaan kuitenkin kysyä, *käyttävätkö taidelaitokset yhteisöjä riittävästi hyväkseen, mitkä ovat yhteisötaiteilijoiden motiivit ja miten yhteisölliset taidehankkeet muuttavat taiteilijuutta*. Kansainvälisesti käydään nykyisin myös vilkasta keskustelua osallistujalle yhteisötaiteessa annetusta roolista⁴¹, mikä puolestaan on olennaista arvioitaessa yhteisötaidetta suhteessa yhteiskunnan muilla sektoreilla käytettyihin osallistamisen menetelmiin.

Kiihkeimmät taiteen autonomian ja vapauden puolustajat näkevät yhteisötaiteen pelkkänä soveltamisena eivätkä varsinaisena taiteena. Monet yhteisötaiteilijat sen sijaan katsovat, että parhaaseen lopputulokseen yhteisötaiteen hankkeissa päästään, kun ne syntyvät taiteilijan aloitteesta ja kun niissä keskitytään nimenomaan yhteiseen taiteen tekemiseen. Tätä ajatusta hyödynnetään myös ArtsEqual-hankkeessa. Lähtökoh- ta on yleinen kansainvälisellä taiteellisen tutkimuksen kentällä (artistic research, practice-based research in art, konstnärlig forskning) ja taiteellisen toimintatutkimuksen (artistic action research, künstlerische Aktionsforschung) verkostoissa. ArtsEqual-hankkeessa näitä suuntauksia kytetään yhteisötaiteen, sosiaalisesti sitoutuneen ja vastuullisen taiteen ja taidekasvatuksen käsitteisiin. Tavoitteena on hahmottaa tämän tyyppiselle toiminnalle entistä selkeämpää paikkaa taiteen kentällä ja suomalaisessa yhteiskunnassa. Tällöin joudutaan arvioimaan myös taidekoulutuksen sisältöjä: mitä tietoja, taitoja, asenteita ja valmiuksia tulevaisuuden taiteilijat ja taidekasvattajat tarvitsevat?⁴²

Taiteiden, taidekasvatuksen ja taidelähtöisten työtapojen merkitys lääketieteeseen ja sosiaalityön tutkimuksissa

Ehkä näkyvimpiä muutoksia perinteisessä institutionaalisisessa taidekentässä 2010-luvulla on taiteen lisäänty- nyt käyttö terveyden ja hyvinvoinnin alueilla: terveyttä ja hyvinvointia vahvistamalla edistetään ihmisten mahdollisuuksia osallistua ja toimia yhdenvertaisina yhteiskunnassa. Taiteen vaikutuksista sosiaali- ja terveysalalla on jo olemassa paljon tutkimusta. Taiteiden ja kulttuurin suhdetta terveydenhoitoon ja taiteiden vaikutuksia terveyteen tarkastelevassa laajassa (385 tutkimusraporttia) lääketieteellisten tutkimusjulkaisujen kansainvälisessä katsauksessa⁴³ löytyi luotettavaa kliinistä näyttöä taideinterventioiden vaikutuksista lukuisilla lääketieteen alueilla. Niistä voidaan mainita mm. seuraavat:

35 Esim. Kantonen (2005); Kantonen (2009); Jackson (2011).

36 Bourriaud (2002).

37 Bishop (2004, 51–79); Bourriaud (2002).

38 Kester (2011); ks. myös Kester (2004).

39 Kwon (2002).

40 Jackson (2011).

41 Esim. Bishop (toim.) (2006).

42 Esim. Helguera (2011); Heinsius & Lehtikainen (toim.) (2013).

43 Lelchuk Staricoffin (2004).

- kuvataiteen ja musiikin ahdistusta ja masennusta lieventävät vaikutukset syövän hoitoon liittyvässä kemoterapiassa ja taiteet mahdollisena hoidon sivuvaikutuksia lieventävänä adjuvanttina
- musiikin vaikutukset potilaiden ahdistuksen lievitykseen ja elintoimintojen tasoihin (verenpaine, syke, sydänlihaksen hapentarve) sydänyksikössä sekä myös tilastollisesti merkittävät positiiviset vaikutukset vastasyntyneiden kliiniseen tilaan ja käyttäytymiseen tehohoidossa sekä sairaalassaoloajan lyhentyminen
- taideinterventioiden positiiviset vaikutukset potilaan kokemaan mukavuuteen, kehon stressihormonipitoisuuden pienenemiseen ja verenpaineeseen lääketieteellisissä potilaille stressiä tuottavissa toimenpiteissä
- musiikin positiiviset vaikutukset kivun indikaattoreita koskeviin fyysisiin ja psyykkisiin muuttujiin kivunhoidossa ja postoperatiivisen kipulääkityksen tarpeen väheneminen
- potilaan itse valitseman musiikin, elävän musiikin ja kuvataiteiden stressiä ja ahdistusta vähentävä vaikutus ja elintoimintoja tukeva vaikutus kirurgisissa operaatioissa sekä musiikin vaikutus leikkauksen jälkeiseen toipumiseen ja rauhoittavien lääkkeiden tarpeen vähenemiseen
- mielenterveyspalveluissa taiteiden vaikutus positiivisesti potilaiden itseilmaisun keinoihin, viestintätaitoihin ja sitä kautta perhesiteiden ja itsetunnon vahvistamiseen; taiteilla voidaan myös saada aikaan muutoksia käyttäytymisessä – rauhallisemmat, tarkkaavaisemmat ja yhteistyökykyisemmät potilaat tarvitsevat vähemmän lääkitystä ja fyysisten rajoitteiden käyttöä.

Terveysteen ja hyvinvointiin liittyvissä tutkimuksissa positiivisia tutkimustuloksia on siis saatu ennen kaikkea pitkäaikaissairauksien hoidossa, osana kuntoutusta sekä tukemassa sairauden kanssa pärjäämistä arjessa. Muun muassa kipututkimuksessa on todettu taiteellisella toiminnalla olevan merkitystä kivun sietämiseen ja hyväksymiseen.⁴⁴ Parkinson-tutkimuksessa tanssilla on todettu olevan yhteys mm. parantuneeseen tasapainoon, toiminnalliseen liikuntakykyyn, motoriikkaan ja elämänlaatuun.⁴⁵ Perusterveydenhuollossa yleislääkärin vastaanotolla toteutetulla taidetoiminnalla on todettu olevan positiivisia vaikutuksia hyvinvointiin ja

mielenterveyteen.⁴⁶ Museoiden, gallerioiden ja hoitoalan yhteistyönä toteutetussa toiminnassa ja sitä koskevassa tutkimuksessa on todettu muun muassa esinelähtöisen muistelun kohentavan ikääntyneiden mielialaa ja toiminnallisten museotyöpajojen vaikuttavan positiivisesti mielenterveys- ja päihdekuntoutujien hyvinvointiin, seurallisuuteen ja itseluottamukseen.⁴⁷

Yhdysvalloissa kansallisen tilannekatsauksen mukaan taiteen tuominen osaksi terveyspalveluja oli lisääntynyt vuosien 2004 ja 2007 välillä ja samalla myös resurssija oli kohdennettu organisaatioiden taideohjelmille ja niissä toimiville ammattilaisille. Terveys- ja hoitoalan ympäristöissä taidepalveluja oli tarjottu laajalti terveydenhuollon eri asiakaspopulaatioille. Samalla kuitenkin alalla toteutettavien taideohjelmien *taloudellisten* vaikutusten tutkimusta oli vain vähän – vaikka anekdoottista näyttöä on paljon, tutkimusdataa on heikosti. Raportissa taiteita koskevien vaikutusten haluttiin laajentuvan myös taiteiden talousvaikutuksiin terveydenhuollossa sekä siihen poliittiseen keskusteluun, jossa terveydenhuollon kustannusten vähentäminen ja hoidon laatu yhdistetään.⁴⁸ *Tarvitaan kuitenkin vielä yksityiskohtaisempaa tietoa eri taidemuotojen toimintamekanismeista, jotka synnyttävät positiivisia vaikutuksia hoitotyön eri osa-alueilla unohtamatta taiteisiin liittyviä mahdollisia negatiivisia vaikutuksia.*

Tärkeä ryhmä taiteen ja sosiaalityön rajapintaa tarkastelevissa tutkimuksissa on vammaiset. Australiassa tehdyn tutkimuksen mukaan vammaisille on tarjolla enemmän palveluja kuin esimerkiksi mielenterveysongelmien kanssa eläville. Tarjottuja taidepalveluja ei kuitenkaan tuotettu inklusion⁴⁹ periaatetta noudattaen taidealan instituutioissa vaan vammaispalveluiden erityistiloissa. Eroja oli myös siinä, saivatko osallistujat luovia tuotoksiaan julkisesti esille. Merkittävä osa (81 %) vammaisille taide- ja kulttuuripalveluja tarjoavista organisaatioista haluaisi tarjota näitä palveluja enemmän, mutta toiminnan tueksi tarvitaan lisärahoitusta, työhön soveltuvia taiteen ammattilaisia ja tietoa onnistuneista hankkeista.⁵⁰ Australiassa on tutkittu myös vammaisten mahdollisuuksia ja esteitä työllistystä taiteissa. Taiteiden kansallisen vammaisstrategian osana toteutetun tutkimuksen mukaan vammaisilla on merkittävää kiinnostusta työskennellä taide- ja kulttuurialalla ja alan organisaatioilla hyvät edellytykset toimia inklusiivisina työnantajina. Silti vammaisten työllistymi-

44 Lynch ym. (2013).

45 Houston & McGill (2013); McKee & Hackney (2013); Hackney & Earhart (2010).

46 Crone ym. (2013).

47 Smiraglia 2015; Morse ym. (2015); Wilson ym. (2015).

48 State of the Field Committee (2009).

49 Inklusiolla tarkoitetaan kaikkien ihmisten oikeutta kuulua tavallisiin yhteisöihin sen sijaan, että heidät sijoitettaisiin omiin erillisiin palvelujärjestelmiinsä (UNESCO 1994).

50 Accessible Arts (2011).

nen taide- ja kulttuurialoilla on vähäistä. Työllistymistä estävät vammaisten yleisen syrjinnän lisäksi muun muassa työnantajien huoli lisäresurssin tarpeista ja se, että vammaisille suunnatut työllistämispalvelut eivät vielä näe taiteita vammaisten uramahdollisuutena.⁵¹ *Vammaistutkimuksen alueella tarvitaan siis lisää tutkimusta niistä kulttuurisista, sosiaalisista, institutionaalisista ja taloudellisista mekanismeista, jotka vaikeuttavat inklusion toteutumista taiteissa ja taidekasvatuksessa sekä kuvauksia hyvistä käytännöistä ja toimintamalleista.* Olennaista on, että tutkimuksessa huomioidaan palveluja käyttävien vammaisten ihmisten omat kokemukset ja tarpeet sekä aiemmin tässä raportissa mainittu intersektionaalisuuden ajatus.

Myös nuorten syrjäytymisen ehkäisy nousee keskeiseksi taiteen ja sosiaalityön rajapinnalla tehdyissä kansainvälisissä tutkimuksissa. Britanniassa nuoriso-ohjelmia koskevat kansalliset aloitteet on suunniteltu kannustamaan taiteisiin osallistumista arjen epämuodollisissa oppimistilanteissa, mutta näiden aloitteiden vaikutuksista niin nuoriin kuin taide- ja kulttuurialaan sekä aloitteiden kohtaamista haasteista ja taustalla vaikuttavista poliittisista ohjelmista tiedetään vain vähän.⁵² Tiedetään kuitenkin, että osallistavien taiteiden avulla nuoret oppivat, miten päästä osalliseksi taiteista, miten sorto yhteiskunnassa toimii ja miten siihen voi puuttua.⁵³ Nuorisotyössä taiteellisen ja luovan oppimisen arvo tunnustetaan muun muassa siinä, että se antaa yksilölle mahdollisuuden nähdä itsensä osana laajempaa kuvaa ja keinoja työstää edessä näkyviä haasteita.⁵⁴ Yhteisötaiteiden on todettu voimaannuttavan yksilöitä ja ryhmiä, joilla ei ole vaikutusvaltaa ja joiden oma ääni ei kuulu yhteiskunnassa.⁵⁵ Taiteet ja luovat lähestymistavat voivat näin ollen vahvistaa heikossa asemassa olevien ryhmien yhteenkuuluvuuden tunnetta ja antaa nuorille ja yhteisöille mahdollisuuksia käsitellä voimaantumattomuuden ja äänen käsitteitä ja kokemuksia sekä siten myös ymmärtää monimutkaisia yhteiskunnallisia ongelmia ja vallitsevien olosuhteiden vaikutuksia heihin itseensä.⁵⁶ *Tutkimusnäyttöä tarvitaan kuitenkin lisää niistä taiteen ja taidekasvatuksen mekanismeista, jotka auttavat nuorten sosiaalisessa vahvistamisessa. Miten taiteet ja taidekasvatus käytännön toimintana vapauttavat luovaa energiaa, rakentavat solidaarisuutta yhteisössä, antavat yksilöille äänen ilmaista pyrkimyksiään ja auttavat heitä rakentamaan positiivisia muutosstrategioita?*

Samalla kun taiteista on tullut keskeinen osa nuorisotyön käytäntöjä, nuorisoalan ja taidealan toimijat ovat joutuneet neuvottelemaan toiminnan päämäärästä, motivaatiosta, tyylistä ja odotetuista tuloksista, samoin kuin mahdollisista yhteistyössä syntyneistä konflikteista.⁵⁷ Yhdysvalloissa on todettu, että teemaperustaiset taideprojektit toimivat osana nuorisotyötä vain, jos projektien suunnittelussa huomioidaan osallistujien ikäryhmän kyvyt ja tarpeet.⁵⁸ Kapea ja korkea-taiteita korostava luovuuden määritelmä voi painottaa liiaksi taiteellisia tuotoksia ja niiden laatua ja jättää näin monet nuoret ja nuorisotyötä tekevät ulkopuolisiksi.⁵⁹ Luovuuden käsitettä on yritetty täsmentää käyttämällä pientä alkukirjainta (creativity), kun on kyse mielikuvituksen käytöstä, kysymysten herättämisestä ja leikistä osana oppimista, ja isoa alkukirjainta (Creativity), kun viitataan merkittäviin ajattelijoihin ja taiteilijoihin.⁶⁰ Monien nuorisotyötä tekevien nähdään identifioituvan pienellä alkukirjaimella kirjoitettuun kaikille mahdolliseen luovuuteen, jossa korostuu henkilökohtainen toimijuuden laatu. Tällainen yksilöiden ja ryhmien välinen luova vuorovaikutus synnyttää iloa samalla kun nuorten avautuminen auttaa aikuisia hahmottamaan nuorten kokemusmaailmaa.⁶¹

Lukuisat kansainväliset tutkimukset osoittavat, että sosiaali- ja terveysalan yhteistyössä toteutettu taide-toiminta mahdollistaa taiteisiin osallistumisen monille, joita taidepalvelut eivät muuten saavuta ja jotka ovat kokeneet ulkopuolisuutta tai syrjintää valtavirran taideinstituutioissa.⁶² Lisää tutkimusta tarvitaan kuitenkin siitä, voivatko jotkin taideprojektit nuorisotyön alueella tuottaa syrjäytymisen kokemuksia joillekin nuorille ja nuorisotyön tekijöille. Jos näin on, *tarvitaan yksityiskohdista analyysiä niistä mekanismeista, jotka syrjäytymistä tuottavat. Onko kyse taiteista, taidepedagogiikasta vai mahdollisesti siitä, että valmiuksia osallistua taiteisiin ei ole saatu kotona tai koulussa?* Siksi on myös tärkeää tutkia, *miten kulttuuri- ja taidelaitosten sekä sote-alan organisaatioiden välistä yhteistyötä voidaan kehittää sekä millä tavoin taidetta ja taiteellista toimintaa voidaan hyödyntää osana käynnissä olevaa muutosta terveys-, maahanmuuttaja-, nuoriso-, vammais- ja vanhuspalvelujen tuottamisessa.*⁶³

51 DADAA Inc and Arts Access Australia (2012).

52 BERA (2015).

53 Webster & Buglas (2005).

54 Miles (2007, 278).

55 Patel (2012, 66).

56 Patel (2012, 66–67).

57 Brocken (2015).

58 Jonas (2012, 16).

59 Batsleer & Davies (2010).

60 Craft (2001).

61 Patel (2012, 64).

62 Esim. Wilson ym. (2015); Crone ym. (2013).

63 Esim. Goldingay ym. (2014).

Taidelähtöiset keinot sosiaali- ja terveysalan toiminnan kehittämisessä

Taiteen menetelmiä on sovellettu ja tutkittu sosiaali- ja terveyspalveluja tuottavissa organisaatioissa monitieteellisesti eri tarkoituksiin.⁶⁴ Kansainvälisissä tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi taiteellisen toiminnan mahdollisuuksia ja merkityksiä uudenlaisten hoidon ja huolenpidon infrastruktuurien kehittämisessä sosiaali- ja terveysalalla. Tuore brittitutkimus tarkastelee normatiivisen sosiaalihuollon käytäntöjä haastavaa taidelähtöistä projektia, joka suunnattiin julkisten hyvinvointipalvelujen ulkopuolelle jääneille syrjäytymisuhan alaisille nuorille miehille.⁶⁵ Tutkimus näkee taiteellisen toiminnan paitsi sosiaalisen huolenpidon ja tukitoimien täydentäjänä myös keinona tarkastella niitä uudella tavalla. Raportissa korostetaan taiteiden mahdollisuutta luoda moninaisia ja inklusiivisia hoivan ja tuen muotoja, jotka huomioivat tukea tarvitsevat ihmiset ja heidän elämäntilanteensa monimutkaisena kokonaisuutena. Kysymys on siis osin siitä, *miten tavoitetaan ja luodaan yhteys niihin ihmisiin, jotka jäävät tai ovat vaarassa jäädä olemassa olevien palveluprosessien ulkopuolelle*, ja osin siitä, *millaista huolenpitoa ja tukea erilaiset ihmiset tarvitsevat*. Kysymys on myös siitä, *millaisina toimijoina osallistujat nähdään*: pelkinä tuen tarvitsijoina tai avun vastaanottajina vai yksilöinä, joilla on myös jotain annettavaa.

Taiteen tarjoamaa toisenlaista näkökulmaa terveydenhuollon alalla vallitsevaan teknis-rationaaliseen ja biolääketieteen sävyttämään ihmiskuvaan on tarkasteltu esimerkiksi brittiläisessä teatteria ja lääketiedettä yhdistäneessä tutkimushankkeessa. Lääketieteen käytäntöjen ja vastaanottotilanteiden tarkastelu sosiaalisina esityksinä osoitti puutteita valtavirran lääketieteen tavoissa ymmärtää vuorovaikutuksen, asiayhteyksien, ihmisen, yhteisön ja tulkintojen merkitys hoidossa ja paranemisessa. Tutkimuksen osana kehitetystä teatterilähtöisestä lääkäreiden vuorovaikutuskoulutuksesta todettiin olevan hyötyä lääketieteen opiskelijoille.⁶⁶ Samansuuntaisia tuloksia taiteista lääketieteen koulutuksessa on saatu myös muissa tutkimuksissa: taide osana opiskelua voi parantaa muun muassa reflektio- ja vuorovaikutustaitoja, kriittistä ajattelua, johtamistaitoa, hiljaisen tiedon tunnistamista, empatiaa ja monitahoisuuden arvostamista.⁶⁷

Organisaatio- ja innovaatiotutkimuksen näkökulmasta voidaan todeta, että taiteen soveltamisesta sosiaali- ja terveysalan organisaatioissa on olemassa monenlais-

ta tutkimusta⁶⁸, mutta keskeisten kehittämishaasteiden saaminen näkyviin edellyttää tutkimusten perusteellista meta-analyysiä. Alustavan tarkastelun valossa eräs keskeinen kehittämishaaste liittyy sosiaali- ja terveysalan organisaatioiden työ- ja toimintakulttuureihin. Organisaatioissa yleensä tiedostetaan tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvät ongelmat, mutta johdolta ja työntekijöiltä puuttuu usein välineitä ja toiminta-areenoita niiden käsittelyyn. *ArtsEqual-hankkeella onkin merkittävä rooli sosiaali- ja terveysalan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kysymysten rakenteellisen ja systeemisen tason näkyväksi tekemisessä*. Erityisen huomion tulee kohdistua työkaluturin ja oppimisen piileviin peruskäsityksiin ja rakenteisiin sekä niiden refleктоivaan ja refleksiiviseen⁶⁹ auki purkamiseen.

Taiteen tasa-arvoisen saavutettavuuden yhteiskunnalliset ja taloudelliset vaikutukset

ArtsEqual-hankkeen eri toimia lävistävä vaikuttavuus nojaa vahvasti kansainvälisiin lähtökohtiin, koska taiteen vaikuttavuuden tutkimusta ei Suomessa ole vielä laajasti tehty. Taiteen vaikutusten tarkastelu on ollut 2000-luvun aikana paljon esillä sekä kansallisella että kansainvälisellä tutkimuskentällä. Tieto on kuitenkin hajallaan, ja vallitsevana käsityksenä on, että taiteen vaikutusten tarkasteluun ei ole olemassa yhtä kaikkia erilaisia vaikutuksia (esim. kasvatuksellisia, kulttuuripoliittisia, terveydellisiä, sosiaalisia, organisatorisia ja kansantaloudellisia) huomioivaa lähestymistapaa.⁷⁰

Kansainvälisesti taiteiden vaikuttavuustutkimuksen yhtenä historiallisen polun esimerkkinä voi pitää Britanniaa. Jo 1960-luvulla yhteisöllisissä taideliikkeissä ymmärrettiin taiteen vaikutusten merkitys poliittisen päätöksenteon tukena. 1980-luvulta eteenpäin taide ja kulttuuri nousivat kaupunkikehittämisen kautta strategisesti tärkeiksi, kun huomattiin taiteen vaikutus talouden kohentumiseen ja toisaalta sen vahva merkitys yhteisöille ja kaupunkilaisille.⁷¹ *The Social Impact of the Arts* (1993) -tutkimusta pidetään yhtenä ensimmäisistä sosiaalista vaikuttavuutta mittaavista tutkimuksista. Sitä seuranneet tutkimukset raportoivat taiteiden positiivisten sosiaalisten vaikutusten liittyvän muun muassa sosiaalisen kanssakäymisen lisääntymiseen yksilöiden ja ryhmien tasolla, ilmaisukyvyn lisääntymiseen ja luovuuden vahvistumiseen.⁷² Britanniassa myös taidetotimikunnat ovat 2000-luvulla tehneet lukuisia taiteen

64 Clift & Camic (2015).

65 Hughes (2013).

66 Goldingay, Dieppe, Mangan & Marsden (2014).

67 Esim. Lake, Jackson & Hardman (2015); Lempp ym. (2010).

68 Esim. Clift & Camic (2015); Daykin, Byren & Soteriou (2008); Department of Health with Arts Council England (2007).

69 Esim. Taylor & Ladkin (2009); Cunliffe (2004); Vince (2002).

70 Jansson (2014, 15–16).

71 Esim. Belfiore & Bennett (2008); Reeves (2002); Pratt (1997).

72 Landry ym. (1996); Galloway (1995).

vaikuttavuustutkimuksia.⁷³ Raportit esittävät vahvaa näyttöä kansalaisten hyvinvoinnin kannalta olennaisista taidekäytännöistä.⁷⁴

Kuten tästä katsauksesta on käynyt ilmi, nykyään taiteen vaikuttavuuden mekanismeja tunnetaan jo jossa-kin määrin ja niitä on jaoteltu seuraavasti: yksilölliset (materiaalinen/terveys, kognitiivinen/psykologinen, yhteistyökykyinen) ja yhteisölliset (taloudellinen, kulttuurinen, sosiaalinen). Tämä jaottelu voidaan ymmärtää myös eriaistisen vaikuttumisen kautta. Sellaisia ovat suora osallisuus, yleisöosallistuvuus, taiteilijoiden läsnäolo ja taideorganisaatiot ja -instituutiot.⁷⁵ Taiteen vaikuttavuus yhteisöön voidaankin nähdä seuraavien väittämien pohjalta: taide lisää sosiaalista pääomaa ja yhteisön jäsenten välistä yhteenkuuluvuutta, sillä on hyödyllinen vaikutus talouteen ja taide on hyväksi yksilöille –se vahvistaa terveyttä, tuottaa psykologista hyvinvointia, kehittää taitoja, kulttuurista pääomaa ja luovuutta.⁷⁶ Lisää tutkimusta tarvitaan erilaisissa sosiaalisissa ympäristöissä taideinterventioita toteuttavien työstä ja siitä, miten nämä interventiot toteutuvat osana työorganisaatioita kouluissa, hoiva-alan organisaatioissa, nuorisosalalla ja niin edelleen. Lisäksi uutta tutkimusta tarvitaan taidetyön muutoksista ja niiden vaikutuksista taideammattilaisuuteen, mihin liittyy erityisesti ajatus taiteista kaikille kuuluvana peruspalveluna.

Miten näkemykset taiteen autonomiasta vs. välineellisestä käytöstä vaikuttavat taideammattilaisuudessa, taidealojen koulutuksessa ja taiteen käytössä peruspalvelujen yhteydessä? Miten taidetta koskevat vallitsevat asenteet tuottavat ja ylläpitävät eriarvoisuutta tai vastaavasti edistävät yhdenvertaisuutta? Miten taideinterventioilla voidaan vaikuttaa taiteita koskeviin käsityksiin yhteiskunnassa, vai voidaanko?

ArtsEqual-hanke pyrkii myös tarkastelemaan taidetta osana kestäväää taloudellista kehitystä suomalaisessa yhteiskunnassa. Luovan talouden näkökulmasta kulttuurin arvoa on Britanniassa tarkasteltu äskettäin analyysissä, jonka kolme keskeistä huomiota olivat seuraavat: 1) kulttuurisilla ja luovilla kyvykkyyksillä voidaan myötävaikuttaa hyvinvointiin, talouteen, kansalliseen identiteettiin ja globaaliin vaikutusvaltaan, 2) systemaattisesti tarkasteltuna kulttuuri ja luovuus muodostavat ekosysteemin, jossa sen osat vaikuttavat toisiinsa, ja 3) kulttuuriteollisuuden ja luovan teollisuuden ekosysteemin yhteen kytkeytyvien sektoreiden synergioihin pitää kiinnittää entistä enemmän huomiota. Yksilöiden luovan potenti-

aalin stimuloimista ja toteuttamista pitää vahvistaa, jotta ihmisten kulttuurinen ja taloudellinen panos saataisiin paremmin yhteiskunnan hyödyksi.⁷⁷

Taiteen ja kulttuurin taloudelliset vaikutukset voidaan toisaalta jakaa karkeasti kansantaloudellisiin, organisaatorisiin ja yksilöllisiin,⁷⁸ toisaalta aiemmin todettuihin suoriin sekä epäsuoriin vaikutuksiin.⁷⁹ Tuoreessa globaalissa kartoituksessa, jossa käsitellään kulttuuri- ja luovia aloja yhtenä kokonaisuutena, todetaan alojen yhteenlasketun tuoton olevan globaalisti yli 2 000 miljardia euroa vuodessa, joka on 3 % koko maailman bruttokansantuotteesta.⁸⁰ Alat työllistävät maailmanlaajuisesti lähes 30 miljoonaa ihmistä, joka on noin 1 % maailman työväestöstä. Kartoitus on lajissaan ensimmäinen yritys hahmottaa taiteen, kulttuurin ja luovien alojen taloudellisia vaikutuksia. Vaikutukset ovat kansantalouden tasolla mitattavia suoria vaikutuksia ja osoittavat, että luovien alojen työntekijät tuottavat kolminkertaisesti osuutensa bruttokansantuotteesta. Lisäksi merkittävä pitkittäistutkimus Yhdysvalloissa on osoittanut, että BKT:llä mitattuna kulttuurilla ja taiteilla on pitkän ajan positiivisia vaikutuksia paikalliseen talouteen ja että kulttuuri-investoinneilla on pysyviä taloudellisia vaikutuksia.⁸¹

Uusimman ajattelun mukaan taiteen ja kulttuurin taloudelliset vaikutukset ovat suurimmilta osin kuitenkin epäsuoria.⁸² Taiteen ja kulttuurin vaikutuksia on lisäksi tutkittu erityisesti yritystasolla niin sanotuissa taideinterventiotutkimuksissa.⁸³ Organisaatiotutkimukset tarkastelevat yleensä, miten taidelähtöisellä toiminnalla kehitetään organisaatiota tai sen osia. Kehittämisellä on todettu joissain tapauksissa olevan suuriakin epäsuoria taloudellisia vaikutuksia.⁸⁴ Yksilötasolla kulttuurin ja taiteiden taloudelliset vaikutukset ovat kaksita- hoisia ja ulottuvat yhtäältä yksittäisten taiteilijoiden taloudelliseen hyötyyn, toisaalta taiteen kuluttajien ja palvelujen käyttäjien inspiroitumiseen ja oppimiseen sekä sitä kautta epäsuoraan taloudelliseen hyötyyn.⁸⁵ ArtsEqual-hankkeessa tarkastelemme, millaisia suoria ja epäsuoria taloudellisia vaikutuksia taiteen tasa-arvoisemmalla saavutettavuudella ja perinteiset institu- onaaliset rajat ylittävällä taidetoiminnalla ja -palveluilla voisi olla Suomessa.

77 The Warwick Commission (2015).

78 Esim. NEA (2013); Reeves (2002).

79 Guetzkow (2002); NEA (2013).

80 Lhermitte ym. (2015).

81 Pedroni & Sheppard (2013).

82 Americans for the Arts (2011); Lhermitte ym. (2015); Newbold ym. (2015).

83 Esim. Berthoin Antal & Strauß (2013); Darsø (2004); Nissley (2010).

84 Adler (2006); Schiuma (2011).

85 Americans for the Arts (2011).

73 Esim. DCMS (2001); Jermyn (2001).

74 Ks. erityisesti Matarasso (1997).

75 Guetzkow (2002, 2-4).

76 Guetzkowin katsaus kokoaa taiteen vaikuttavuuden muutaman tietoväittämän kautta, joiden taustalla useita kansainvälisiä tutkimuksia aiheesta (Mt.).

Yhteenveto

Kansainvälisen ja kotimaisen tutkimuskirjallisuuden valossa on selvää, että taiteen ja taidekasvatuksen perinteisesti määritelty kenttä on muuttumassa. Uusien käsitteiden syntyminen on oire siitä, että aiemmat lähtökohdat eivät riitä, kun tarkastellaan taiteen ja taidekasvatuksen uusia toimintamuotoja, jotka usein syntyvät eri alojen välisillä rajapinnoilla. Voidaankin sanoa, että ArtsEqual-hankkeen tutkimus kohdistuu ennen

kaikkea uudenaikaiseen moniammatilliseen, monitaiteeseen ja -tieteiseen hybridiin toimintaan, sen vaikutusten kriittiseen tarkasteluun sekä uuden käsitteistön tuottamiseen ja vakiinnuttamiseen. Pyrimme löytämään tutkimuksellisia perusteita sille, miten taiteet ja taidekasvatus voisivat systemaattisesti – kaikkien tasa-arvoisesti saavutettavilla olevina peruspalveluina – vahvistaa hyvinvointia ja kestävä kehitystä sekä tukea luovan ja yhteiskuntaan osallistuvan vastuullisen kansalaisuuden kehittymistä Suomessa.

Lähteet

- Accessible Arts. 2011. *2010 Survey of Arts Programmes/Projects for People with Disability in NSW*. Walsh Bay, NSW: Accessible Arts.
- Adams, J. 2014. "Art for Life: Race, Gender, Disability and Class – Critical Discourses around Participation in Arts Education." *International Journal of Art and Design Education* 33:3, 288–290.
- Adler, N. 2006. "The arts and leadership: now that we can do anything, what will we do?" *Academy of Management Learning & Education* 5:4, 486–99.
- Aluehallintovirasto. 2014. *Taiteen perusopetuksen alueellinen saavutettavuus 2012. Aluehallintovirastojen peruspalvelujen arviointi*. Etelä-Suomen aluehallintoviraston julkaisuja 28/2014.
- Bamford, Anne. 2006. *The Wow Factor: Global research compendium on the impact of the arts in education*. Münster: Waxmann Verlag.
- Bastian, H. G. 2000. *Musik(erziehung) und ihre Wirkung. Eine Langzeitstudie an Berliner Grundhochschulen*. Mainz: Schott Musik International.
- Batsleer, J. & Davies, B. (toim.) 2010. *What is Youth Work?* Exeter: Learning Matters.
- Belfast Health and Social Care Trust. 2013. *Unfolding Arts in Health. Belfast trust Arts in Health Strategy 2013–2015*. Belfast: Belfast Health and Social Care and Arts Care North Ireland. http://www.belfasttrust.hscni.net/pdf/Belfast_Trust_Arts_in_Health_Strategy_2013-2015.pdf. (Luettu 20.12.2015).
- Belfiore, E. 2002. "Art as mean of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK." *International Journal of Cultural Policy* 8:1, 91–106.
- Belfiore, E. & Bennett, O. 2008. *The Social Impact of the Arts: An Intellectual History*. Houndsmills & New York: Palgrave Macmillan.
- BERA 2015. "Youth work, informal learning and the arts: exploring the research and practice agenda -seminar." The University of Nottingham. 18.4.2015. Seminar web-site. <https://www.bera.ac.uk/event/youth-work-informal-learning-and-the-arts>. (Luettu 6.12.2015).
- Berthoin Antal, A. & Strauß, A. 2013. *Artistic interventions in organisations: Finding evidence of values-added*. Creative Clash Report. Berlin: WZB.
- Bishop, C. 2004. "Antagonism and Relational Aesthetics." *October* 110, 51–79.
- Bishop, C. (toim.). 2006. *Participation*. London: Whitechapel Gallery.
- Bond, K. E. & Stinson, S. W. 2000. "'I Feel Like I'm Going to Take off!' Young People's Experiences of the Superordinary in Dance." *Dance Research Journal* 32:2, 52–87.
- Bond, K. E. & Stinson, S. W. 2007. "'It's Work, Work, Work, Work': Young People's Experiences of Effort and Engagement in Dance." *Research in Dance Education* 8:2, 155–183.
- Bourriaud, N. 2002. *Relational Aesthetics*. Dijón: Les presses du reel.
- Bowles, N. & Nadon, D.R. (toim.). 2013. *Theater in the Americas: Staging Social Justice: Collaborating to Create Activist Theatre*. Southern Illinois University Press.
- Brocken, S. 2015. "The fight for identity: arts and youth work in collaboration." BERA Youth work, informal learning and the arts: exploring the research and practice agenda. The University of Nottingham, Nottingham. 18.4.2015. <https://www.bera.ac.uk/wp-content/uploads/2014/12/Steph-Brocken-University-of-Chester.pdf?noredirect=1>. (Luettu 15.12.2015).
- Burnard, P. 2012. *Musical Creativities in Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Cahill, H. 2012. "Form and governance: considering the drama as a 'technology of the self'." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 17:3, 405–424.
- Clift, S. & Camic, P. M. 2015. *Oxford Textbook of Creative Arts, Health, and Wellbeing: International Perspective on Practice, Policy and Research*. Oxford: Oxford University Press.
- Clift, S. & Camic, P. M. & Chapman, B. & Clayton, G., Daykin, N. & Eades, G. & Parkinson, C. & Stickley, T. & White, M. 2009. "The state of arts and health in England." *Arts and Health: An International Journal for Research, Policy and Practice* 1:1, 6–35.
- Conroy, C. 2012. "Freaks and not freaks: Theatre and the making of crip identity." *Lambda Nordica* 1–2, 168–193.
- Craft, A. 2001. "Little 'c' creativity." Teoksessa A. Craft & B. Jeffrey & M. Leibling (toim.). *Creativity in Education*. London: Continuum, 45–61.
- Creech, A. & Hallam, S. & Gaunt, H. & Pincas, A. & McQueen, H. & Varvarigou, M. 2013. "The role of musical possible selves in supporting subjective well-being in later life." *Music Education Research*, Published online: 28 Apr 2013, 1–18.
- Creech, A. & Hallam, S. & McQueen, H. & Varvarigou, M. 2013. "The power of music in the lives of older adults." *Research Studies in Music Education* 35:1, 83–98.
- Creech, A. & Hallam, S. & Varvarigou, M. & McQueen, H. 2014. *Active ageing with music: Supporting wellbeing in the Third and Fourth Ages*. London: Institute of Education Press.
- Crenshaw, K. 1989. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *The University of Chicago Legal Forum* 140: 139–167.
- Crone, D. & O'Connell, E. & Tyson, P. & Clark-Stone, F. & Orpher, S. & James, D. 2013. "'Art Lift' intervention to improve mental well-being: An observational study from UK general practice." *International Journal of Mental Health Nursing* 22:3, 279–286.
- Cunliffe, A. L. 2004. "On Becoming a Critically Reflexive Practitioner." *Journal of Management Education* 28:4, 407–426.
- DADAA Inc and Arts Access Australia. 2012. *Art Works. Employment in the Arts for People with Disability: Current Status, Barriers and Strategies*. Fremantle WA: DADAA Inc.
- Darso, L. 2004. *Artful Creation. Learning-Tales of Arts-In-Business*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Daykin, N. & Byrne, E. & Soteriou, T. 2008. "Review: The impact of art, design and environment in mental healthcare: a systematic review of the literature." *Perspectives in Public Health* 128:2, 85–94.

- DCMS 2001. *Creative Industries Mapping Document 2001*. (2. painos.). London: Department of Culture, Media and Sport.
- Deasy, R. J. (toim.). 2002. *Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development*. Washington, DC: AEP.
- Department of Health with Arts Council England. 2007. *A prospectus for arts and health*. London: Arts Council England.
- Farrier, S. & McNamara, C. 2013. "Editorial: The gender and sexuality issue." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 18:2, 111-119.
- Galloway, S. 2015. *Changing Lives, The Social Impact of the Arts*. Edinburgh: Scottish Arts Council.
- Gibson, C. & Foley, B. & Park, S. 2009. "Enhanced divergent thinking and creativity in musicians: A behavioral and near-infrared spectroscopy study." *Brain and Cognition* 69:1, 162-169.
- Goldingay, S. & Dieppe, P. & Mangan, N. & Marsden, D. 2014. "(Re)acting medicine: applying theatre in order to develop a whole-systems approach to understanding the healing response." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 19:3, 272-279.
- Guetzkow, J. 2002. *How the arts impact communities: An introduction to the literature on arts impact studies*. Working paper series, 20. New Jersey: Princeton University.
- Hackney, M. E. & Earhart, G. M. 2010. "Effects of dance on balance and gait in severe Parkinson Disease: A case study." *Disability Rehabilitation* 32:8, 679-684.
- Hanna, J. L. 2008. "A Nonverbal Language for Imagining and Learning: Dance Education in K-12 Curriculum." *Educational Researcher* 37:8, 491-506.
- Heimonen, M. 2002. *Music Education & Law. Regulation as an Instrument*. Studia Musica 17. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Heinsius, J. & Lehtikainen, K. (toim.) 2013. *Training Artists for Innovation: Competencies for New Contexts*. Kokos Publications 2, Helsinki: Theatre Academy, University of the Arts Helsinki.
- Helguera, P. 2011. *Education for Socially Engaged Art*. New York: Jorge Pinto Books.
- Helliwell, J. & Layard, R. & Sachs, J. (toim.). 2015. *World Happiness Report 2015*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Holdsworth, N. 2013. "'Boys don't dance, do they?'" *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 18:2, 168-178.
- Holmberg, K. 2010. *Musik- och kulturskolan i senmoderniteten: reservat eller marknad?* Publications from the Malmö Academy of Music: studies in music and music education no 14. Malmö: Malmö Academy of Music.
- Houston, S. & McGill, S. 2013. "A mixed-method study into ballet for people living with Parkinson's." *Arts and Health* 5:2, 103-119.
- Hughes, J. 2013. "Queer choreographies of care: a guided tour of an arts and social welfare initiative in Manchester." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 18:2, 144-154.
- Huotilainen, M. & Putkonen, V. 2008. "Musiikkiharrastus vaikuttaa voimakkaasti lapsen aivotoimintaan." *Musiikki* 3-4, 204-217.
- Iverson, S. & Seher, C. 2014. "Using Theatre to Change Attitudes Toward Lesbian, Gay, and Bisexual Student." *Journal of LGBT Youth* 11:1, 40-61.
- Jackson, S. 2011. *Social works: Performing art, supporting publics*. London ja New York: Routledge.
- Jansson, S-M. 2014. *Mittaamattoman arvokasta? Taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia ja -metodologioita*. Kokos-julkaisusarja 2/2014. Helsinki: Taideyliopisto.
- Jentschke S. & Koelsch S. 2009. "Musical training modulates the development of syntax processing in children." *Neuroimage* 47:2, 735-744.
- Jermyn, H. 2001. *The Arts and Social Exclusion: a review prepared for the Arts Council of England*. London: The Arts Council of England.
- Jonas, S. 2012. "Embedding and sustaining youth worker core competencies in out-of-school time programs." Teoksessa D. Fusco (toim.). *Advancing Youth Work: Current Trends, Critical Questions*. New York & London: Routledge, 15-26.
- Kanttonen, L. 2005. *Telita: Kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa*. Helsinki: Like.
- Kanttonen, L. (toim.) 2009. *Ankaraa ja myötätuntoista kuuntelua: Keskustelua paikkasidonnaisesta taiteesta*. Helsinki: Kuvataideakatemia.
- Kattenstroth, J.-C. & Kolankowska, I. & Kalisch, T. & Dinse, H. 2010. "Superior Sensory, Motor, and Cognitive Performance in Elderly Individuals with Multi-year Dancing Activities." *Frontiers in Aging Neuroscience*, 2:31.
- Kester, G. 2004. *Conversation Pieces: Community and Communication in Modern Art*. Berkeley: University of California Press.
- Kester, G. 2011. *The One and the Many: Contemporary Collaborative Art in Global Context*. Durham: Duke University Press.
- Koramo, M. 2008. *Taiteen perusopetus. Selvitys taiteen perusopetuksen järjestämisestä lukuvuonna 2007-2008*. Helsinki: Opetushallitus.
- Kuppers, P. 2000. "Accessible Education: aesthetics, bodies and disability." *Research in Dance Education* 1:2, 119-129.
- Kuppers, P. 2007. *Scar of Visibility: Medical Performances and Contemporary Art*. University of Minnesota Press.
- Kwon, M. 2002. *One Place After Another: Site-Specific Art and Locational Identity*. Cambridge: MIT Press.
- Laes, T. & Schmidt, P. 2016. "Activism within music education: working towards inclusion and policy change in the Finnish music school context." *British Journal of Music Education*. Available on CJO 2016 doi:10.1017/S0265051715000224.
- Lake, J. & Jackson, L. & Hardman, C. 2015. "A fresh perspective on medical education: the lens of the arts." *Medical Education* 49:8, 759-772.
- Landry, C. & Green, L. & Matarasso, F. & Bianchini, F. 1996. *The Art of Regeneration: Urban renewal through cultural activity*. Stroud: Comedia.
- Lelchuk Staricoff, R. 2004. *Arts in health: a review of the medical literature*. London: Arts Council of England.
- Lempp, H. & Potter, J. & Petit, P. & Hester, J. 2010. "Exploring chronic pain with patients: medicine meets art." *Medical Education* 44:11, 1139-1140.
- Lhermitte, M. & Perrin, B. & Blanc, S. ym. 2015. *Cultural times: The first global map of cultural and creative industries*. CISAC & EY.
- Lindgren, S. 2014. *Forsking om kulturskolan*. Stockholm: Sveriges Musik- och Kulturskoleråd
- Lubet, A. 2014. "Tunes of Impairment: An Ethnomusicology of Disability." *Review of Disability Studies: An International Journal* 1:1, 133-56.
- Lutz, H. & Herrera V. & Maria Teresa & Supik, Linda (toim.). 2011. *Framing Intersectionality. Debates on a Multi-faceted Concept in Gender Studies*. Farnham & Burlington: Ashgate.
- Lynch, M. & Sloane, G. & Sinclair, C. & Bassett, R. 2013. "Resilience and art in chronic pain." *Arts & Health* 5:1, 51-67.
- Marner, A. & Örtengren, H. 2003. *En kulturskola för alla – estetiska ämen och läroprocesser i ett mediespecifikt och medieneutralt perspektiv*. Forskning i fokus 16. Stockholm: Myndighet för skolutveckling.
- Matarasso, F. 1997. *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*. Bournes Green, Stroud: Comedia.
- McKee, K. & Hackney, M. 2013. "The Effects of Adapted Tango on Spatial Cognition and Disease Severity in Parkinson's Disease." *Journal of Motor Behavior* 45:6, 519-529.
- Miles, S. 2007. "Different journeys at different speeds: young people, risk and the challenge of creative learning." *Journal of Youth Studies* 10:3, 271-284.
- Morse, N. & Thomson, L. & Brown, Z. & Chatterjee H. J. 2015. "Effects of Creative museum outreach sessions on measures of confidence, sociability and well-being for mental health and addiction recovery service-users." *Arts and Health* 7:3, 231-246.
- NEA. 2013. *How Art Works: The National Endowment for the Arts' Five-Year Research Agenda, with a System Map and Measurement Model*. National Endowment for the Arts: Washington.
- Newbold, C. & Maughan, C. & Jordan, J. & Bianchini, F. (toim.). 2015. *Focus on Festivals. Contemporary European Case Studies and Perspectives*. Oxford: Goodfellow Publishers.
- Nissley, N. 2010. "Arts-based learning at work: economic downturns, innovation upturns, and the eminent practicality of arts in business." *Journal of Business Strategy* 31:4, 8-20.

- Patel, R. 2012. "Creativity and Partnership." Teoksessa D. Fusco (toim.) *Advancing Youth Work: Current Trends, Critical Questions*. New York & London: Routledge, 61-72
- Pedroni, P. & Sheppard, S. 2013. *Culture Shocks and Consequences: The Causal Line Between the Arts and Economic Growth*. Working Paper. Williamstown, MA: Centre for Creative Community Development.
- Penketh, C. 2014a. "Putting Disability Studies to Work in Art Education." *International Journal of Art and Design Education* 33:3, 291-301
- Penketh, C. 2014b. "Creative subjects? Critically documenting art education and disability." Teoksessa: Bolt, D. (toim.). 2014. *Changing Attitudes Towards Disability: Perspectives from Historical, Cultural and Educational Studies*. London: Routledge, 132-141.
- Pratt, A. 1997. *The cultural industries sector: its definition and character from secondary sources on employment and trade, Britain 1984-91*. Research Papers in Environmental and Spatial Analysis, 41. London: Department of Geography, London School of Economics and Political Science.
- Preston, S. 2011. "Back on whose track? Reframing ideologies of inclusion and misrecognition in a participatory theatre project with young people in London." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 16:2, 251-264.
- Putnam, R. 2015. *Our Kids: The American Dream in Crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Ravelin, T. 2008. *Tanssiesitys auttaminen etelänä dementoituvien vanhusten hoitotyössä*. Väitöskirja. Oulun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta. Acta Universitatis Ouluensis D Medica 986. <http://herkules oulu.fi/isbn9789514288913/isbn9789514288913.pdf>. (Luettu 21.12.2015).
- Reeves, M. 2002. *Measuring the economic and social impact of the arts: a review*. London: Arts Council of England.
- Ruppert, Sandra. 2006. *Critical Evidence: How the Arts Benefit Student Achievement*. Washington DC: National Assembly of State Arts Agencies. <http://www.nasaa-arts.org/Research/Key-Topics/Arts-Education/critical-evidence.pdf>. (Luettu 21.12.2015).
- Rydström, J. 2012. "Introduction: Crip theory in Scandinavia." *Lambda Nordica* 1-2, 9-19.
- Sanchez, E.N. & Aujla, I. J. & Nordin-Bates, S. M. 2012. "Cultural background variables in dance talent development: findings from the UK centres for advanced training." *Research in Dance Education*, online first publication.
- Schiuma, G. 2011. *The Value of Arts for Business*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smiraglia, C. 2015. "Museum programming and mood: Participant responses to an object-based reminiscence outreach programme in retirement communities." *Arts and Health* 7:3, 187-201.
- State of the Field Committee. 2009. *State of the field report: Arts in healthcare 2009*. Washington, DC: Society for the Arts in Healthcare.
- Syväoja, H. ym. 2012. *Liikunta ja oppiminen. Tilannekatsaus - lokakuu 2012*. Muistiot 2012: 5. Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/144729_Liikunta_ja_oppiminen_2.pdf. (Luettu 21.12.2015).
- Särkämö, T. & Huottilainen, M. 2012. "Musiikkia aivoille läpi elämän." *Suomen lääkärilehti* 67:17, 1334-39.
- Taylor, S. and Ladkin, D. 2009. "Understanding Arts-Based Methods: Managerial Development." *Academy of Management Learning & Education* 8:1, 55-69.
- The Warwick Commission on the Future of Cultural Value. 2015. *Enriching Britain: Culture, Creativity and Growth*. Coventry: The University of Warwick, 8-9.
- Tiainen, H. ym. 2012. *Taitteen perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja pedagogiikan toimivuus*. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 57. Jyväskylä: Koulutuksen arviointineuvosto.
- Trainor, L.J. & Correga, K. A. 2010. "Music Acquisition and Effects of Musical Experience." Teoksessa M. R. Jones ym. (toim.). *Music Perception*. New York: Springer, 89-127.
- UNESCO 1994. "The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education." Adopted by the World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Salamanca, Spain, 7-10 June 1994. http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF. (Luettu 3.1.2016).
- UNESCO. 2006. "Road Map for Arts Education." The World Conference on Arts Education: Building Creative Capacities for the 21st Century Lisbon, 6-9 March 2006. Paris: UNESCO. http://portal.unesco.org/culture/es/files/40000/12581058115Road_Map_for_Arts_Education.pdf/Road+Map+for+Arts+Education.pdf (Luettu 21.12.2015).
- UNESCO. 2010. *Seoul Agenda. Goals for the development of arts education*. Paris: UNESCO. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Seoul_Agenda_EN.pdf. (Luettu 21.12.2015).
- Verghese, J. ym. 2003. "Leisure Activities and the Risk of Dementia in the Elderly." *New England Journal of Medicine*, 348: 2508-2516.
- Vesan, P. & Bizzotto G. 2011. *Quality of Life in Europe: Conceptual approaches and empirical definitions*. Walqing working paper 2011.5. Moncalieri: WALQING Project.
- Vince, R. 2002. "Organizing reflection." *Management Learning* 33:1, 63-78.
- Virolainen, J. 2015. *Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset: katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen*. Cuporen verkkojulkaisu 26. Helsinki: Cupore.
- Väkevää, L. 2015. "Music for all? Justifying the two-track ideology of Finnish music education." Teoksessa Kurkela, V. & Mantere, M. (toim.) *Critical Music Historiography: Probing Canons, Ideologies and Institutions*. Farnham: Ashgate, 45-55.
- Webster, M. & Buglass, G. (toim.) 2005. *Finding Voices Making Choices: Creativity for Social Change* (2nd Edition). Nottingham: Educational Heretics Press.
- Wilson, L. & Bryant, W. & Reynolds, F. & Lawson, J. 2015. "Therapeutic outcomes in a museum? 'You don't get them, by aiming for them'. How a focus on arts participation promotes inclusion and well-being." *Arts and Health* 7:3, 202-215.
- Winner, E. & Goldstein, T. R. & Vincent-Lancrin S. 2013. *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education*. Educational Research and Innovation. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264180789-en>. (Luettu 21.12.2015).
- World Health Organization 1946. *Constitution of the World Health Organization*. Allekirjoitettu New Yorkissa 22.7.1946. <http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1>. (Luettu 20.12.2015).